

SREDNJI VEK NA SLOVENSKEM

Fevdalni red so nam od zunaj vsilili tujci, ki so si nase ozemlje razdelili kot fevde. Zametki slovenskega plemstva so se porazgubili. Prav tako so nam vsiljevali tudi krščanstvo z ognjem in mečem. Sredi osmega stoletja se začne pokristjanjevanje Slovencev, ki ni bilo samo verske, marveč prevsem politično-družbene narave. Z zmago krščanstva je zmagal tudi fevdalizem. Prvotna kultura, ki so jo nasi predniki prinesli s seboj ob naseljevanju, se je v takih okoliscinah hitro porazgubila, prezivele so le njene posamezne sestavine, tako da so se zile v nove kulturne tokove. Sledovi te davne preteklosti so zlasti očitni v našem ljudskem slovstvu.

Sredisca kulturnega zivljenja v srednjem veku so v samostanih, kjer so prepisovali in sirili cerkveno knizevnost. Krščanstvo pa je prineslo k nam tudi vescina branja in pisanja.

Obdobje do 12. stoletja pomeni za Slovence dobo najhujse kolonizacije in germanizacije, dobo največjih narodnostnih in ozemeljskih izgub, kajti izgubili smo sve tretjini svojega prvotnega naseljitvenega ozemlja. Pri krščanskih obredih je bil spocetka obredni jezik latinski, ki ga ljudstvo ni razumelo; pocasi pa se je začel uveljavljati jezik Nemcev.

Ko je samostojnost Karantanije obledela je nastala nova slovenska drzava - Panonska knjezevina (ok. 840). Njen ustanovitelj, Pribina, je vladal kot frankovski vazal. Njegov naslednik Kocelj (od 861 dalje) se je otresel frankovske oblasti in postal v političnem in cerkvenem pogledu samostojen.

Po razpadu Samove plemenske zveze je združil severnoslovanska plemena v skupno drzavo Velikomoravsko knez Mojmir. Njegov naslednik knez Rastislav se je skušal otresti nemškega političnega in cerkvenega vpliva, ustvariti narodno cerkev in samostojno drzavo. Bizantinskega cesarja Mihaela 3. je zaprosil, da mu poslje slovanske misijonarje, ki bi oznanjevali krščansko vero v narodnem jeziku. Cesar mu je poslal ucena brata Konstantina in Metoda.

Konstantin, s samostanskim imenom Ciril, in Metod sta v Veliki Moravski uvedla slovansko bogosluzje. Ljudje so tu drugace govorili in prevesti je bilo treba verska besedila. Konstantin je pred odhodom prevedel iz grscine nekaj osnovnih verskih besedil. Tako je nastal prvi in najstarejsi slovanski crkopic, jezik Makedonskih Slovanov, sestavljen iz nekaterih prirejenih grskih znakov, male crke pa so kombinirane z orientalskimi pisavami. Nastane crkopic glagolica (glagolati - govoriti). Pri tem sta naletela na ostro nasprotovanje nemške hierarhije. Njuno delo je seglo tudi med panonske Slovence, ko sta se nekaj casa mudila pri knezu Kocelju in tedaj izobrazila 50 domacinov. Tako je stara cerkvena slovancina prisla tudi med Slovence.

Po Cirilovi smrti (869) je Metod sam vodil misijonsko delo. Po Metodovi smrti leta 885 so nemski skofje dosegli izgon njegovih ucencev iz Moravske in utrdili v dezeli sovoje gospostvo in gospostvo latinskega jezika. Vse slovanske duhovnike, okoli dvesto, so pregnali iz dezele.

Metodovi ucenci Gorazd, Naum, Klement in drugi so nadaljevali svoje delo v Makedoniji. Ohrid je tedaj sredisce slovanske pismenosti, kjer je najstarejsa slovanska univerza z vec kot 2000 ucenci, ki nadaljujejo delo Cirila in Metoda. V 10. stoletju so nerodno Cirilovo glagolico zamenjali z bolj prakticno cirilico, ki so jo pripisovali Cirilu, ceprav je dosti mlajša, njena stvaritelj pa sta Kliment Ohridski in Naum. Na vzhodu, pri Srbih, Makedoncih, Bolgarih, Rusih, je cirilica hitro zamenjala glagolico, stara cerkvena slovancina pa je postala obredni jezik vseh vzhodnih in delno tudi juznih Slovanov.

O teh starih glagolskih in cirilskih zapisih govorimo kot o starocervenoslavanskih spomenikih, njih jezik pa imenujemo stara cerkvena slovancina (glagolica), ki s slovancino nima se nobene povezave. Eden starocerkvenih spomenikov je v NUK v Ljubljani: Supraselski zbornik, ki opisuje zivljenje svetnikov. Glagoljasko bogosluzje se je ohranilo ponekod na slovenskem Primorskem se do sredine 16. stoletja. Z njim so prevajali cerkvena besedila. Obstaja pa vec teorij iz kje ta jezik izhaja. Makedonska teorija govori, da je jezik iz okolice Soluna (to je dokazal Vatroslav Jaric), panonska teorija pa pravi, da izvira od Panonskih Slovanov (kar je trdil Kopitar). Nasi izobrazenci, ki so bili tiste case redki, so se v naslednjih stoletjih vkljucevali v latinski srednji vek, kajti pisanje v latincini je bilo povsod po Evropi najbolj obicajno, se zlasti strokovno pisanje.

SREDNJEVESKO SLOVSTVO NA SLOVENSKEM

Slovensko srednjevesko slovstvo se zacenja po 750. Prvi zapiski v slovenskem jeziku so nastali okrog 800. Ti zapiski uvajajo cerkveno smer nasega srednjeveskega slovstva, tako imenovano pismenstvo. Novo ustno slovstvo, ki zasluži ime ljudsko slovstvo, se je v strnjeni obliki razvilo najbrz sele po letu 1200. Obe smeri srednjeveskega slovstva na Slovenskem - cerkveno pismenstvo in ljudsko slovstvo - sta razvili vsaka svoje zvrsti in oblike.

- CERKVENO PISMENSTVO je gojilo zvrsti pomembne za bogoslužje in verki pouk. To so bile: obrazci splosne spovedi, pridiga o grehu in pokori, molitve in cerkvene pesmi.
- LJUDSKO SLOVSTVO je poznalo pesništvo in prozo. Glavne pesniške zvrsti so bile balade, romance, legendarne pesmi, lirske pesmi (ljubezenske, nabožne, saljive). V prozi so bile glavne zvrsti legende, pravljice in pripovedke, pa se pregovori in uganke.

Na slovenskih tleh se ni razvila nobena od visjih oblik slovstvenega zivljenja. Razlog je ta, da so bili Slovenci v srednjem veku samo kmetje in kvecjemu obrtniki, niso imeli svojega plemstva in vitestva, tudi ne cerkvenih in vecjih upravnih sredisc.

SLOVENSKO PISMENSTVO

Pismenstvo imenujemo obdobje od 9. do srede 16. stoletja v katerem so nastali prvi zapiski v slovenskem jeziku in sicer iz potreb dolocenega okolja, najveckrat cerkve. To je cerkveno slovstvo srednjega veka. Oblika ohranjenih spisov je dolocena z vsebino - oblika splosne spovedi, pridiga, cerkvana pesem, krcsanske molitve. Pomemben je jezik, saj so prve ohranjene price o razvoju slovenscine v srednjem veku. Spomeniki niso izvorni, njihova vsebina pa je izrazito versko uporabna, ne pa leposlovna.

Med besedila pismenstva spadajo trije najpomembnejši spomeniki (Brizinski, Celovski ali rateski in Stiski rokopis). Zapisanih cerkvenih besedil je bilo precej vec, kot se jih je ohranilo, zato lahko trdimo, da se je slovenski jezik pisal za cerkveno rabo skozi ves srednji vek.

Brizinski spomeniki

Brizinski spomenii so najstarejsi ohranjeni zapis slovenskega jezika in najstarejsi slovanski tekst napisan v latinici. Nastali so okrog leta 1000 na Koroskem. Nasli so jih leta 1803 v skofijskni knjiznici v bavarskem mestu Freising (Brizinj), po katerem se tudi imenujejo, danes pa so shranjeni v drzavni knjiznici v Mnchnu. Vsebujejo dva obrazca splosne spovedi (1. in 3. spomenik), ki so ju molili verniki skupaj v cerkvi in pridigo o grehu in pokori (2. spomenik), ki jo je govoril duhovnik zbranemu ljudstvu. Nastali so med 972 in 1039, na ozemlju okoli Vrbskega jezera. Dva duhovnika sta jih vpisala v rokopis freisinskega skofa.

Teksti niso izvorni, ampak prevedeni po latinskih in nemskih predlogah. Rabili so jih nemski duhovniki pri svojem delovanju med Slovenci, kajti po sklepu Karla Velikega je morala duhovscina moliti v ljudskem jeziku - v razumljivem govoru. Jezik brizinskih spomenikov je slovenscina v svojem zgodnjem obdobju, se brez narecnih posebnosti in v starovisokonemski pisavi karolinski minuskoli. Izraza se srednjeveski liturgicni slog; znacilno zanj je, da postavlja pridevnik za samostalnik - inverzija (ded nas, narod cloveski), da pozna stopnjevanje, mnogovezje itd. Iz besednaga zaklada pa vidimo, da je bilo poganstvo tedaj med Slovenci se zivo.

Najpomembnejse od treh besedil je pridiga o grehu in pokori. To je nagovor duhovnika, ki podaja krcsanski nauk o grehu in zvelicanju. Najprej razlozi, da je zaradi Adamovega izvirnega greha prisla nad clovestvo vrsta nesrec, predvsem skrbi, bolezni in smrt. Opomni, da se je treba odpovedati pregreham tatvine, umora, krivih priseg in sovrastva, da bi dosegli zvelicanje; za zgled postavi krcsanske mucence in svetnike, ki so opravljali dobra dela. Konca s pozivom h kesanju; cloveka caka bozja sodba, ce je opravljal slaba dela, bo pogubljen, ce pa je delal v zivljenju dobro, bo zvelican.

Pridiga je verjetno nastala po zgledu pridig, kakrsne so bile v navadi takrat v Z Evropi. Nekatere jezikovne znacilnosti kazejo na zvezo s staro cerkveno slovanscino in na sorodnost z drugimi

slovanskimi jeziki. Vendar imamo opravka s slovenscino, kakršna je očitno bila v svojem zgodnjem obdobju.

Prva sta jih izdala P.I. K"ppen in A.H. Vostokov leta 1827, nato J. Kopitar leta 1836 v knjigi Glagolita Clozianus, leta 1937 sta jih izdala F. Ramovs in M. Kos, leta 1968 pa J. Pogacnik in R. Kolaric.

Celovski ali rateski rokopis

Izvira iz Ratec na Gorenjskem, kjer je nastal okoli leta 1380. Obsega troje molitev: ocenas, apostolsko vero in zdravamarijo. Jezik rokopisa je gorenjscina s sledovi koroskih in dolenskih narecij.

Stiski ali ljubljanski rokopis

Nasli so ga v stiskem samostanu na Dolenjskem. Obsega dva dela. V prvem delu je zapisano dvoje molitev, molitev pred pridigo in Cascena kraljica. Zapisal ju je okr. 1428 ceski menih cistercijanec, ki je pobegnil pred husitskimi boji. Napisani sta v starem ceskem rokopisu. V drugem delu pa je obrazec splosne spovedi in prva kitica ljudske cerkvene nabozne pesmi Nas gospud je od smrti vstal. Ta del je okrog 1440 napisal slovenski duhovnik v jeziku, ki ima znacilnosti dolensjcsine, kar dokazuje da so se do 15. stoletja ze izoblikovala slovenska narecja. V Stiskem rokopisu je opaziti stevilne germanizme. Najpomembnejši del je zapis prve kitice cerkvene velikonocne pesmi, ki velja za prvi zapis slovenske poezije nasploh, vendar pa je nastala kot prevod nemskega teksta.

Svetogorski ali cedadski rokopis

Nasli so ga na Stari gori pri Cedadu. Zapisan je bil proti koncu 15. stoletja. Po vsebini je enak Rateskemu rokopisu. To delo je dokaz, da je pismenstvo s svojimi prepisi segalo prav na zahodni del slovenskega ozemlja.

Skofjeloski rokopis

To je posvetno besedilo s slovenskimi imeni za mesece iz 15. stoletja.

V plakatu z nemsko pesmijo zoper uporne slovenske kmete v letu 1515 so zapisane slovenske besede "stara pravda" in pa "le vkup, le vkup, uboga gmajna". To so prve natisnjene slovenske besede sploh.

SREDNJEVESKO LJUDSKO SLOVSTVO

S tem mislimo na obliko ustnega slovstva, ki je krožilo med ljudstvom, se pravi med nizjimi sloji fevdalne družbe. Pod pojmom ljudstvo je potrebno misliti ne le kmečke podložnike, ampak tudi obrtnike in delavce po trgih, mestih, na grajske hlapce, najemniške vojake, studente, deloma pa tudi nizjo duhovščino. Vsi ti sloji so sirili in sprejemali ljudsko slovstvo, ga prenasali iz roda v rod, pa tudi ustvarjali. Ustvarjalci ljudskega slovstva so zlasti tisti sloji, ki so prihajali najlaze v stik z drugimi deželami, spoznavali njihovo kulturo in marsikaj prevzeli in prenesli na domača tla. Ljudstvo tedaj ni poznalo niti pisave niti tiska. Nadarjeni posamezniki so ustvarjali slovstvena dela v prozi in poeziji. Njihova imena so se s časom pozabila, njihova dela pa so se zaradi priljubljenosti ohranila in razmnožila. Prvi primeri so nastali proti letu 1200, vrh pa je doseglo v poznem srednjem veku, za časa turskih vpadov in po smrti kralja Matije Korvina.

V našem ustnem slovstvu je bogatejša lirika, ceprav najdemo tudi zanimive epske stvaritve v verzih in prozi.